

БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

УДК 343.98

С. Ф. Денисюк

**КРИМІНАЛІСТИЧНА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ: СУТНІСТЬ
ТА МІСЦЕ В ТЕОРІЇ КРИМІНАЛІСТИКИ**

Досліджено наукові основи учення про криміналістичну профілактику злочинів та визначено роль теоретичних положень криміналістичної профілактики злочинів як структурного елемента методики розслідування злочинів.

Сучасний етап розвитку України характеризується послідовним розгортанням демократизму, забезпечує зростання активності населення у вирішенні соціальних завдань держави та знаходить своє відображення у діяльності держави, спрямованої на боротьбу зі злочинами та іншими правопорушеннями. Саме демократія дозволяє ставити питання боротьби із злочинами на рівень соціальних завдань, які вирішуються єдиними зусиллями держави, її інститутами, громадськими організаціями, колективами та окремими громадянами. Головним напрямком у діяльності держави щодо боротьби зі злочинами була, є і буде профілактика злочинів.

Значний внесок у дослідження проблеми профілактики злочинів зробили наступні науковці: Г. А. Аванесов, Ю. М. Антонян, О. А. Герцензон, В. В. Голіна, Н. О. Гугорова, І. М. Даньшин, В. С. Зеленецький, О. М. Литвак та ін.

Водночас соціальні аспекти профілактики правопорушень знайшли відображення у працях О. М. Бандурки, А. Е. Жалінського, К. Є. Ігошева, В. В. Коваленко та ін., де розглядаються і вивчаються управлінські аспекти профілактичної діяльності.

Проте в системі профілактики антисупільних явищ ще недостатньо визначена роль криміналістичної науки. У криміналістичній літературі знайшли вирішення лише окремі сторони даної проблеми, які висвітлювалися у роботах Р. С. Белкіна, А. Ф. Волобуєва, В. Ф. Зудіна, Г. Г. Зуйкова, О. Н. Колесніченка, В. П. Колмакова, В. О. Коновалової, В. Г. Лукашевича, І. Я. Фрідмана, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, М. П. Яблокова та ін.

Необхідно підкреслити, що роботи зазначених авторів мають суттєве наукове й практичне значення, але в працях досліджені лише окремі аспекти проблеми, без узагальнюючого наукового аналізу криміналістичних проблем профілактики злочинів, зокрема в структурі методики розслідування злочинів.

Отже, метою статті є необхідність провести дослідження наукових основ учення про криміналістичну профілактику злочинів та визначити роль теоретичних положень криміналістичної профілактики злочинів як структурного елемента методики розслідування злочинів.

Своєрідність і складність побудови криміналістичної профілактики злочинів як структурного елемента методики розслідування полягає в тому, що, з одного боку, вона спирається на положення і висновки загальної теорії профілактики злочинності, а з іншого – є складовим елементом предмета криміналістики. Таке положення є конкретним проявом загальних закономірностей розвитку науки – інтеграції та диференціації наукового знання. Їх чинність у сучасних умовах розвитку науки приводить до того, що все більше число об'єктів стає загальним для двох і більше галузей знань, кожна з яких досліджує їх у комплексі з іншими або окремо у своєму аспекті, виходячи зі своєї мети [1, с. 33].

Крім того, у науковій літературі немає єдності в тому, яке місце проблема профілактики має посісти в системі криміналістики. Чи необхідно виділити всю проблему профілактики злочинів у межах завдань, які стоять перед криміналістикою, в окремий розділ криміналістики – криміналістичну профілактику, який буде складовою частиною науки поряд з технікою, тактикою та методикою розслідування злочинів [2, с. 86], або більш правильно розглядати питання запобігання злочинам у різних розділах криміналістики.

Таким чином, можна констатувати, що проблема профілактики злочинів криміналістичними засобами не нова. На необхідність її розроблення у свій час вказували багато науковців, зокрема Е. В. Владимиров, Г. О. Зільберквіт, Ю. Д. Каценельсон [3, с. 10], Г. О. Александров [4, с. 7–8], П. І. Тарасов-Родіонов [5, с. 85–87], С. П. Митричев [6, с. 5], О. М. Васильєв [7, с. 12], В. П. Колмаков [8, с. 106], І. Я. Фрідман [9, с. 102]. Г. А. Матусовський [10], Р. С. Белкін [11, с. 36] та ін.

Враховуючи наукові погляди, слід констатувати те, що запобігання злочинам належить до предмета криміналістики і є видом криміналістичної діяльності. Криміналістична профілактика, будучи частиною юридичної профілактики, являє собою цілеспрямовану систему криміналістичних засобів, прийомів і методів профілактичного характеру.

Тому питання про формування в криміналістиці вчення про криміналістичну профілактику злочинів залишається дискусійним, хоча абсолютна більшість вчених-криміналістів і практичних співробітників сьогодні визнають, що криміналістика виникає та розвивається як наука, що сприяє розкриттю, розслідуванню та запобіганню злочинів.

Ідея про необхідність включення до предмета криміналістики розробки профілактичних засобів, прийомів і методів закріпилась у працях Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, А. І. Вінберга, Г. Г. Зуйкова та інших.

Крім того, І. І. Іванов зазначав, що концептуальні положення вчення про криміналістичне запобігання злочинам повинні знайти своє місце в її складових розділах: загальній теорії криміналістики, криміналістичній техніці, криміналістичній тактиці та криміналістичній методиці розслідування окремих видів злочинів. Але при цьому дослідник вважає, що зміст окремої теорії криміналістичної профілактики повинен вивчатися не в розділі загальної теорії криміналістики, а в тій її частині криміналістичної тактики, яка присвячена науковим основам організації слідчої діяльності [12, с. 26].

Сучасні вчені-криміналісти А. Ф. Волобуєв, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. П. Корж, В. Г. Лукашевич, Г. А. Матусовський, М. В. Салтевський, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та інші визначають встановлення причин і умов вчинення злочинів і профілактичну роботу слідчого заключним, самостійним елементом криміналістичної методики як одного з об'єктів її дослідження.

Предмет криміналістики визначає одне з її основних завдань – профілактику злочинів, яке навряд чи можна успішно вирішити використовуючи лише деякі криміналістичні засоби профілактики.

Так, В. П. Колмаков у визначенні предмета криміналістичної профілактики говорить лише про розроблення методів і засобів, які спрямовані на виявлення, дослідження та усунення обставин, що сприяли вчиненню злочинів. Але ж криміналістика розробляє й технічні засоби запобігання злочинам. А. І. Вінберг відносив до криміналістичних заходів профілактики злочинів засоби технічного характеру, які перешкоджають вчиненню злочинів і запобігають або ускладнюють їх вчинення [13, с. 9]. До криміналістичних засобів профілактики О. М. Васильєв відносить технічні засоби, а також методи виявлення причин злочину [14, с. 22]. В. О. Ледащев у предмет криміналістичної профілактики включає закономірності утворення, виявлення та дослідження слідів прояву криміногенних обставин при підготовці, вчиненні та приховуванні окремих видів злочинів; техніко-криміналістичні засоби захисту об'єктів від злочинних посягань, які сприяють виявленню і припиненню злочинів, а також використовуються з метою отримання, накопичення та видачі інформації про знаряддя і засоби, що використовуються при вчиненні злочинів, і про осіб, які схильні до їх вчинення; техніко-криміналістичні засоби, прийоми та методи виявлення, фік-

сації і дослідження криміногенних обставин; тактичні прийоми та засоби найбільш ефективного виявлення й усунення криміногенних обставин, а також запобігання та припинення злочинів; криміналістичні методи або системи прийомів виявлення й усунення причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, а також їх припинення та запобігання [15].

І. М. Даньшин вважає, що до предмета криміналістичної профілактики злочинів можуть належати тільки криміналістичні запобіжні заходи, які призначені для того, щоб ускладнити або зробити зовсім неможливим вчинення злочину певного виду. В цьому плані він пропонує розроблення та впровадження: 1) різного роду надійних запираючих пристроїв; 2) сигналізацій, які призначені для охорони важливих об'єктів; 3) приладів, які інформують охорону об'єкта про появу сторонніх осіб поблизу об'єкта, який охороняється; 4) застосування сучасних засобів захисту документів від підроблення; 5) методів маркування, розфасовки та продажу товарів з метою запобігання обману покупців та ін. [16, с. 45–46].

Досліджуючи предмет криміналістично-профілактичної діяльності, М. П. Яблоков виокремив три її основні напрями: 1) розроблення та удосконалення прийомів і методів виявлення причин злочинів та умов, які їм сприяють, з урахуванням їх кримінологічних і криміналістичних особливостей; 2) виокремлення в кожному випадку розслідування об'єктів криміналістично-профілактичного вивчення та відповідного впливу в межах розслідування та поза ним; 3) виявлення, дослідження особливостей типових слідчих ситуацій профілактичного характеру, які з'являються при розслідуванні, їх правильне оцінювання [17, с. 65].

І. І. Іванов до предмета криміналістичної профілактики злочинів відносить: закономірності злочинної діяльності, необхідні для пізнання процесу організації профілактичної роботи, яка здійснюється при розкритті та розслідуванні злочинів; закономірності виникнення інформації про об'єкти криміналістично-профілактичного впливу, збирання, дослідження, оцінювання та використання її у судово-слідчій практиці для запобігання суспільно небезпечним діянням; засновані на пізнанні цих закономірностей засоби та методи спеціальної профілактики, які реалізуються в процесі розкриття і розслідування конкретних злочинів [18, с. 109].

Деякі науковці предмет криміналістичної профілактики розглядають як соціально цінну та ефективну систему наукових положень і розроблених на їх основі науково-технічних, процесуально-тактичних, організаційних, правовиховних та окремих методичних засобів і прийомів збирання, дослідження, оцінювання та використання доказів з виявлення й усунення причин

і умов, які сприяють вчиненню злочинів, і пов'язаних з ними інших антигромадських проявів [19, с. 83].

Таким чином, криміналістична профілактика становить цілісну, узгоджену систему впливу її структурних ланцюжків і функцій.

У кінцевому підсумку у визначенні предмета криміналістичної профілактики підкреслюється, по-перше, потреба суспільства в забезпеченні спеціальними соціально цінними і ефективними засобами та методами запобіжного впливу, що відповідають демократичним і гуманістичним принципам, вимогам законності; по-друге, криміналістична профілактика визначається як складова криміналістичної науки – система наукових положень доказової інформації з виявлення й усунення причин і умов, які сприяють вчиненню злочину та пов'язаних з ними інших антигромадських проявів; по-третє, система криміналістичного запобігання злочинам, як комплексна, відносно самостійна система виступає суттєвою частиною методики розслідування злочинів, яка має структурний зв'язок з кримінально-правовим, кримінально-процесуальним регулюванням; функціонує як у судочинстві, так і за його межами [20].

Таким чином, криміналістична профілактика злочинів – це структурний елемент методики розслідування злочинів, і включення питань криміналістичної профілактики злочинів у методику розслідування злочинів як окремого її структурного елемента є цілком обґрунтованим тому, що цим акцентується діяльність із запобігання під час розслідування, а вивчення питань профілактики злочинів у курсі криміналістики (методики розслідування окремих видів злочинів) дозволяє інтегрувати знання криміналістики і кримінології при підготовці кадрів для правоохоронних органів. Криміналістична методика, базуючись на теоретичних положеннях кримінології, повинна надавати інтерпретацію цих положень при розслідуванні злочинів окремих видів і пропонувати відповідні практичні рекомендації.

Список літератури: 1. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории / Р. С. Белкин. – М. : Юрид. лит., 1987. – 272 с. 2. Белкин Р. С. Курс советской криминалистки : в 3 т. Т. 2: Частные криминалистические теории / Р. С. Белкин. – М. : Акад. МВД СССР, 1978. – 410 с. 3. Владимиров Э. В. Уголовная профилактика / Э. В. Владимиров, Г. А. Зильберквит, Ю. Д. Каценельсон. – М. : УРКМ, 1934. – 879 с. 4. Александров Г. Совершенствование методов расследования – в центре внимания советской криминалистки / Г. Александров // Социалистическая законность. – 1948. – № 2. – С. 7–11. 5. Настольная книга следователя / [Г. Н. Александров, А. И. Апурин, Т. М. Арзуманян и др.] ; под общ. ред. Г. Н. Сафонова ; редкол.: С. Я. Розенблит, П. И. Тарасов-Родионов, Л. Р. Шейнин. – М. : Госюриздат, 1949. – 879 с. 6. Криминалистика : учеб. пособие / под ред. С. П. Митричева, П. И. Тарасова-Родионова. – М. : Госюриздат, 1953. – Ч. 2. – 184 с. 7. Василь-

ев А. Н. Следственная тактика и ее место в системе криминалистики / А. Н. Васильев // Советская криминалистика на службе следствия : сб. ст. / отв. ред. Н. А. Селиванов. – М. : Госюриздат, 1961. – Вып. 14. – С. 5–47. **8.** Колмаков В. П. Некоторые вопросы криминалистической профилактики преступлений / В. П. Колмаков // Советское государство и право. – 1961. – № 12. – С. 106–109. **9.** Фридман И. Я. О взаимодействии экспертных учреждений со следственными органами и судами по реализации профилактических предложений / И. Я. Фридман // Криминалистика и судебная экспертиза : респ. межвед. науч.-метод. сб. – Вып. 22. – 1981. – С. 91–108. **10.** Матусовський Г. А. Криміналістична профілактика злочинів, що вчиняються у сфері підприємницької діяльності, і взаємодія правоохоронних органів / Г. А. Матусовський // Боротьба зі злочинністю у сфері підприємницької діяльності (кримінально-правові, кримінологічні, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми) : монографія / В. І. Борисов, О. Г. Кальман, В. П. Корж та ін. – Х. : Право, 2001. – С. 249–257. **11.** Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов / Р. С. Белкин. – 3-е изд., доп. – М. : ЮНИТИ-Дана ; Закон и право, 2001. – 837 с. **12.** Иванов И. И. Криминалістическа превенция (комплексное исследование генезиса, состояния, перспектив) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / И. И. Иванов. – СПб., 2004. – 34 с. **13.** Криминалистика / под ред. А. И. Винберга, С. П. Митричева. – М. : Госюриздат, 1950. – Ч. 2. – 312 с. **14.** Васильев А. Н. Введение в курс советской криминалистики / А. Н. Васильев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1962. – 28 с. **15.** Ледащев В. А. О предмете криминалістической профилактики / В. А. Ледащев // Правоведение. – 1984. – № 6. – С. 51–56. **16.** Данышин И. Н. Криминалістические меры предупреждения преступности и отдельных преступлений / И. Н. Данышин // Актуальні проблеми криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 верес. 2003 р.) / редкол.: М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – Х. : Гриф, 2003. – С. 44–47. **17.** Криминалистика : учеб. для юрид. вузов / под ред. Н. П. Яблокова, В. Я. Колдина. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 464 с. **18.** Иванов И. И. Криминалістическая превенция (генезис, теоретические и методологические основы, перспективы развития в свете нового уголовно-процессуального законодательства) : монография / И. И. Иванов. – СПб. : С.-Петербург. ун-т МВД России, 2003. – 167 с. **19.** Зудин В. Ф. Социальная профилактика преступлений: Криминологические и криминалістические проблемы / В. Ф. Зудин. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1983. – 187 с. **20.** Борідько О. А. Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Борідько Олена Анатоліївна. – Запоріжжя, 2005. – 191 с.

Надійшла до редколегії 08.01.2011

Исследованы научные основы учения о криминалістической профилактике преступлений и определена роль теоретических положений криминалістической профилактики преступлений как структурного элемента методики расследования преступлений.

The scientific bases of studies about forensic prevention of crimes are researched. The role of theoretical positions of forensic prevention of crimes as a structural element of methodology of investigation of crimes is defined.